

სასვენ ნიშანთა სტილური ფუნქცია გრ. რობაქიძის „გველის პერანგში“¹

ნებისმიერი ტექსტის ფორმა ზოგადად წინასწარვეა განსაზღვრული კონკრეტული ენის სისტემითა და ენობრივ ნიშანთა კონსტრუირების წესებით, ხოლო მხატვრული კონტექსტის ფორმა კი დამოკიდებულია იმაზე, ენის უამრავი საშუალებიდან რომელს აირჩევს სიტყვის ოსტატი.

„ენას, — როგორც ბ. ჯორბენაძე აღნიშნავს, — აქვს მნიშვნელოვანი უნარი, შესაძლებლობა, გამოიყენოს, ერთი შეხედვით, მოულოდნელი საშუალებანი უკვე არსებული თუ ახლად შექმნილი მნიშვნელობების გამოსახატავად“¹. ესენია ენის შინაგანი ბუნებით შეპირობებული პოტენციური შესაძლებლობები, რომელთა მიგნებისა და გამოყენების უნარი დიდოსტატ ხელოვანთ შესწევთ მხოლოდ. სწორედ ასეთი დიდოსტატი ხელოვანია გრიგოლ რობაქიძე. მისი მხატვრული ნაწარმოებები, რა თქმა უნდა, შექმნილია ახალ სალიტერატურო ქართულზე, მაგრამ იმგვარად, რომ ამ თხზულებათა ენობრივი სამყარო უაღრესად თავისთავადი და გამორჩეულია.

ფონეტიკურ-მორფოლოგიურ და ლექსიკურ თავისებურებათა გარდა, მთავარი, რითაც იქმნება გრ. რობაქიძის, როგორც სიტყვათშემოქმედის, მეტად ორიგინალური სტილი, მწერლის ენის სინტაქსია. მთლიანად მის ენას ახასიათებს ძლიერი სემანტიკური ტევადობა და ფიქსირებულ უხვ ინფორმაციასთან შედარებით ძუნწისიტყვაობა, ლექსიკური ლაკონიზმი. სიტყვიერი სიძუნწე, თითქმის როგორც წესი, კომპენსირებულია ქვეტექსტით, რისი

¹ ბ. ჯორბენაძე, ენა და კულტურა, თბილისი, 1977.

გამონატვის ერთ-ერთ საშუალებადაც, ლექსემათა არასტერეოტიპულ რიგთან ერთად, ავტორი იყენებს სასვენ ნიშანთა გარკვეულ ჯგუფს: ორწერტილს, მრავალწერტილს, ტირეს, კითხვა-ძახილის ნიშანს.

სამყაროს მხატვრული სიტყვის ოსტატისეული ხედვის თავისებურებებით განისაზღვრება შინაარსობლივი თავისებურება ტექსტისა თუ ქვეტექსტისა. ტექსტი რეალიზებულია წერილობით, ხოლო ქვეტექსტის რეალიზების აუცილებლობისაკენ გრ. რობაქიძესთან მკითხველის ცნობიერებას, სხვა საშუალებებთან ერთად, უბიძგებს განსხვავებულად, არატრადიციულად, გრამატიკული მარკირების გარეშე გამოყენებული სასვენი ნიშნები. ისინი უზრუნველყოფენ „იდეალური მკითხველის“ შემოქმედების სივრცეს, თუ გამოვიყენებთ ნინელი ჩერემესინას ტერმინს **იდეალური მკითხველი**¹; ალექსანდრე ლევიდოვის² აზრით კი, წერილობითი ძეგლის, როგორც სიტყვიერი ხელოვნების ნიმუშის, აღქმა და მიღება რომ განხორციელდეს, საჭიროა არსებობდეს ნიჭიერი ანუ ტალანტის მქონე მკითხველი. სავსებით ვიზიარებთ ორივე მეცნიერის აზრს.

გრამატიკული მარკირების გარეშე გამოყენებული სასვენი ნიშნები მიგვაჩნია ინტონაციის ისეთ გრაფიკულ გამოხატულებად, რომელიც ითხოვს წაკითხვას, რის შედეგადაც უნდა შედგეს კავშირი ინტონაციასა და ტექსტის შინაარსს შორის. ამ დროს მკითხველი გარდაიქმნება თანაავტორად, ხოლო ნამდვილი ავტორი — აბსტრაქტულ მეთვალყურედ.

ფიქსირებული სასვენი ნიშანი, რა თქმა უნდა, პაუზას ნიშნავს, მაგრამ არა მექანიკურს, არამედ პაუზას ფიქრისათვის, წარმოდგენებისათვის, რაღაცის გახსენებისათვის, რაღაცის არჩევანისათვის და შემოქმედის როლში აღმოჩენილ მკითხველს ავტორი აძლულებს, იყოს არა უბრალო ამბავთმოყვარე, არა უბრალო მსმენელი, არამედ აქტიური თანამფიქვრელი და ერთსა და იმავე დროს მომწოდებელიცა და მიმღებიც ქვეტექსტური ინფორმაციისა.

სასვენ ნიშანთა ამგვარად გამოყენების საილუსტრაციოდ

¹ Н. В. Черемесина, Вопросы эстетики русской художественной речи, Киев, 1981;

² А. М. Левилов, Автор-образ-читатель, Ленинград, 1983;

განსაკუთრებულ ყურადღებას იბჟრობს რომანი „გველის პერანგი“¹. მასში ისეთი თავისებურებები გვხვდება, რაც ნაკლებად ან თითქმის არ შეინიშნება სხვა თხზულებებში.

გრ. რობაქიძის, როგორც მწერლის, ენის ფენომენის სტილს, ბუნებრივია, განაპირობებს არჩეული ლიტერატურული მეთოდი — სიმბოლიზმი. „გველის პერანგი“, ჩვენი აზრით, ენობრივ-სტილური თვალსაზრისით, კლასიკური ნიმუშია სიმბოლისტური პროზისა. სიმბოლისტიკისათვის სიტყვა სიმბოლოა. სიმბოლოს, როგორც ასეთის, ფუნქციას ანიჭებს გრ. რობაქიძე სასვენ ნიშანსაც და იგი მისი სიმბოლისტური პროზის ენობრივი ესთეტიკის შექმნას ემსახურება.

რომანში სასვენ ნიშანთა ხმარების სხვადასხვაგვარ თავისებურებას ვხვდებით. მაგალითად: სრულიად უგულვებელყოფილია მძიმე და კითხვის ნიშანი. მძიმის ნაცვლად იხმარება ორწერტილი, ტირე ან საერთოდ არაფერი, ხოლო კითხვის ნიშნის ნაცვლად, როგორც წესი, — კითხვა-ძახილის ნიშანი. ცალკე ძახილის ნიშანი გამოიყენება, ხოლო კითხვისა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ — არა.

ორ წერტილი

ორწერტილი სხვადასხვა შემთხვევაში იხმარება: 1. თავის ტრადიციულ ადგილას; 2. მძიმის, წერტილისა და ტირეს ნაცვლად. 3. გამოტოვებული ენობრივი ნიშნების — ზმნის, კავშირებისა და კითხვა-მიგების ფორმულების ნაცვლად; 4. ყოველგვარი გრამატიკული წესების გარეშე ავტორის ნების მიხედვით. ამასთან, იგი ყოველთვის გარკვეული სტილური ღირებულების მქონეა და ემსახურება: ა) ფიქსირებული ფორმის გამეორების თავიდან აცილებას, ბ) რიტმულ-ინტონაციური წესრიგის შექმნას, გ) საჭირო ემოციისა და ინტერესის აღძვრას, დ) მხატვრულად მარკირებული ქვეტექსტური ინფორმაციის მიღებას და სხვა.

¹ გრ. რობაქიძე, „გველის პერანგი“, ტფილისი, 1926.

ორწერტილი სხვა სასვენი ნიშნის
ნაცვლად:

აქ არც ფაუსტია: მამას რომ დაეძებს... (57). მღერთან „მრავალ-
ჯამიერს“ ქართულს: რომელიც... (45); ქალაქი: რომელიც... 19. ხრიალი
ცოტავდება: ცხრება... სპარსელმა იცის: რომ ბოლოს მტვრად იქცევა
ყოველი... (13); სწორედ ბავშვის ხნის მოგონებაა რთული: რადგან...
(31); ხომ ხედავთ: თესალიელ კუდიანებს სცოდნიათ: რომ მთვარე მოხა-
რულია ძაღლების ყეფის... (64); (ორწერტილი მძიმის ნაცვლად).

არჩიბალდ მეკეშს ძირები არა აქვს: აქ იგი უძიროა. (31); ხმელი
ამერიკელი ცოცხლდება: სიყვითლე მქრალ სითეთრეში გადადის. (26);
არჩიბალდ მეკეში გველნაკბენივით შეირხევა: ძველი ბაბილონის მაგიუ-
რი სიტყვები სმენაში ტყვიასავით ჩაესხმიან... (27); სხვაობა და ზიზღი
მოსხნილია: ერთი ტარი ყველა ტუჩებისათვის. (14); ჰამადან: ძველი ეკ-
ბატანა: საუნჯე ახემენიდების დინასტიის. (10); (ორწერტილი წერტილის
ნაცვლად).

ორწერტილი გამოტოვებული ენობრივი
ნიშნის ნაცვლად:

ხედავს ქალი. მის წინ: [დგას] ვაჟი... (65); ზედ: [არის] ჰებრაუ-
ლი წარწერები ამოჭრილი, (11);

ხასიათში: [ჩანს] სიფიცზე და გულჩვილობა. (121); ეზო: [არის]
საფლავებით ავსილი. (11);

ორწერტილი არა წესის, არამედ ავტორის
ნების მიხედვით:

მამ: ორი ცეცხლია: პორტრეტისათვის. (130); — მერე და: ქა-
ლის ხელი ცხელი იყო (206); მაგრამ ამ გავარდნაში: ერთი ბზარი —
ვამების დაწინაურება (199), ეს: ირანის ტიტველი კლდეებია (151); —
მერე და: ყმაწვილი დანადგლიანდა (207);

მრავალწერტილი

ტექსტის სინტაქსურ სტრუქტურაში შეიმჩნევა მრავალგვა-
რი მოულოდნელობა. მოულოდნელად აღიქმება არარეალიზებუ-

ლი მოსალოდნელი. გამოტოვებული მოსალოდნელი ელემენტი შეცვლილია მრავალწერტილით. იგი (რომელიც გრაფიკულად ხანორი, ხან სამი წერტილისაგან შედგება) ხშირად გამოიყენება და მოხმობილია მხატვრულად მარკირებული ქვეტექსტური ინფორმაციის მოსაწოდებლად.

მაგრამ ეგვიპტის პროფილში ხასიათიცაა პიროვანი... პორტრეტისათვის... და ტერასაზე ქალი ხვდება... (129); ჰაა.. ფიქრობს არჩიბალდ.. ეს სხვა ცეცხლია: პიროვანი.. ეგვიპტის პროფილი პიროვანიცაა.. (130); კიდევ სხვა ცეცხლიც... (131); — თუმცა „არჩიბალდ“ „არჩილს“ სჯობს.. (133); მიწას ვთხოვს... (132); (მრავალწერტილი უფრო დიალოგებში გვხვდება.)

ერთი და იგივე ტექსტობრივი მასალა და გრამატიკული ფორმა გამოიყოფა სხვადასხვა სასვენი ნიშნით და პირიქით: ერთი და იგივე სასვენი ნიშანი გამოყენებულია სხვადასხვა ტექსტური მასალისა და გრამატიკული ფორმის გამოსაყოფად. როგორც აღვნიშნეთ, ყველაფერი დამოკიდებულია ავტორის არჩევანზე. იმაზე, თუ რას აძლევს იგი უპირატესობას და როგორი ემოციური შეფერილობით მოსაეს მას.

„წინადადების ინტონაციური სტრუქტურა უმეტეს შემთხვევაში განისაზღვრება მისი სინტაქსური წყობით. მეტყველების შინაარსი განსაზღვრავს სწორედ მის ნეიტრალურსა თუ ემოციურ ელფერსა და შეფერილობას სხვადასხვა კონტექსტისა და სიტუაციის მიხედვით. ...კომუნიკაციის გაადვილების მიზნით ინტონაციის ძირითადი კომპონენტები, ერთი მხრივ, აწარმოებს გაბმული მეტყველების დანაწევრებას რიტმიკულ ჯგუფებად, ფრაზებად და ა. შ... ხოლო, მეორე მხრივ, ამ ენობრივი ერთეულების გაერთიანებას ახდენს და წარმოიქმნება უწყვეტი ინტონაციური მთლიანობა აზრის მთლიანობის შესაბამისად“¹.

გრ. რობაქიძე, ჩვენი დაკვირვებით, სასვენ ნიშნებს არა გრამატიკული დანიშნულებით, არამედ სწორედ გაბმული მეტყველების რიტმიკულ ჯგუფებად დასანაწევრებლად იყენებს, ანუ გამოყოფს „ინტონაციის ძირითად კომპონენტებს“. „ინტონაციას ორმხრივი ბუნება აქვს: მას არა მარტო გამოხატვის ფუნქცია

¹ ს. ელენტი, ქართული ენის რიტმიკულ-მელოდიკური სტრუქტურა, 1963, გვ. 78.

აქვს დაკისრებული, არამედ თავისი შინაარსიც აქვს, როგორც წინადადების სტრუქტურის უცილობელ კომპონენტს¹. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, ვივარაუდოთ: თუ შინაარსი აქვს ინტონაციას, შინაარსი აქვს სასვენ ნიშანსაც.

ტირე

ორწერტილთან ერთად „გველის პერანგი“ დატვირთულია ტირეთი. ორწერტილის მსგავსადვე მრავალფუნქციონია იგი: იმეორებს ყველა იმ შინაარსს, რასაც ორწერტილი, მაგრამ ისინი განსხვავებულია ემოციური შეფერილობით.

ორწერტილს განმარტება-არჩევანის გამომბატველი ელფერი აქვს, ტირეს — განმარტება-მტკიცებისა.

ატეხილი გეჯილი ნაშუადღევს — ნიავი როს ქროლვით ვაღმოიარს-ზმორებით გაიზნიქება ხოლმე (79); ტიტველ კლდეებს თვალები რომ მოაცილა — ხედვაში ვასაკასფერი შერჩა (38); შორიდან — ცხენების თქარათქური..., ემირ ავღან და აბოკალიფსი — საღ შეხვდებიან ერთმანეთს (19); ხალისიანი — ხალასი ხდება (26); შემომსვლელს აღნათ ეშინია — სიცხე არ შევარდეს ოთახში (75); ირუბაქიძე ტყუება თითქო — და ერთი კიდეგ გადასძახებს (116), ჩურჩულით — თავისთვის (79); თითქო ნირვანაში ჩაძირულნი — დასცქერიან შაჰმათის დაფას (71); შორეული კვნესა საღგურზე — საცა ბარათებს ელიან (30);

განსხვავებულ შთაბეჭდილებას ქმნის თვალისა, სმენისა თუ ემოციისათვის ერთ წინადადებაში ერთდროულად გამოყენებული გრამატიკულად არამარკირებული ტირე და ორწერტილი. აქ ერთმანეთს ენაცვლება განმარტების, არჩევანისა და მტკიცების ემოციური შეფერილობები:

თავადი ხედავს: რომ ცხენი განელეებულია და ცნობს — დაიღუპება (116); (ორწერტილი — განმარტება, ტირე — მტკიცება). შვილის გზა: ამცდენია — საცდენი — გადამჩეხავი (57); ტანით: ალესილები — ასზღეტილები — ალეწილები. (45); მოხუცი ხედავს: მატასის — (არა: მზეხას) — წყალი მიაქვს ღოჭით (336).

¹ ს. ჟღენტი, დასახ. შრ., ... გვ. 78.

ზოგჯერ მხოლოდ ერთი და იმავე სასვენი ნიშნის რიგი წარმოადგენს მთელ წინადადებას (გვ.: 165, 166, 196, 200, 10, 16, 20, 73, 74 და სხვ.) ასეთი წინადადება გამოხატულია მრავალწერტილით ან კითხვა-ძახილისა და ძახილ-კითხვის ნიშნით. ბუნებრივია, მსგავს შემთხვევაში იზრდება მკითხველის, როგორც თანაავტორის, როლი და მატულობს ყურადღების დაძაბულობის გრადაცია, რაც, ვფიქრობთ, არის სწორედ ავტორის მიზანი.

რა თქმა უნდა, წესების უგულვებელყოფით გამოყენებული სასვენი ნიშნები ყველა შემთხვევაში არ არის სტილურად მარკირებული; არც მარკირების შემთხვევაში აქვს მას ერთი და იმავე სიძლიერის მხატვრული ღირებულება. ზოგჯერ იმის სურვილიც ჩნდება, რომ არ იხმარებოდეს ამგვარად, მაგრამ ძირითადად იგი გარკვეული შინაარსის მქონეა და ემფატიკურად დატვირთული ტექსტის ესთეტიკის შექმნას ემსახურება. ემსახურება მოულოდნელის ფსიქოლოგიური ფენომენის განხორციელებას, რამდენადაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მოულოდნელად აღიქმება არარეალიზებული მოსალოდნელი, რაც ნიშნავს იმას, რომ სტილურად ნეიტრალური მოსალოდნელი ელემენტი გამოტოვებულია და მნიშვნელობის, აზრის, ინფორმაციის აღმნიშვნელი ბგერობრივი გარსი, ანუ სიტყვა თუ სიტყვათა ჯგუფი შეცვლილია სასვენი ნიშნებით: ორწერტილით, მრავალწერტილით, ტირეთი, კითხვა-ძახილისა თუ ძახილ-კითხვის ნიშნით.

ლოგიკურად მოსალოდნელის ფონზე ზუსტად შერჩეული გაუთვალისწინებელი, არანაწინასწარმეტყველები ყოველთვის ესთეტიკურია, როგორც არაჩვეულებრივი, და იწვევს გაოცებას. მასზე ჩერდება მკითხველის განსაკუთრებული ყურადღება. იგი ექსპრესიის შექმნის ნათელი ეფექტური საშუალებაა. ამავე დროს ტექსტითა თუ ქვეტექსტით მოწოდებულ ინფორმაციას ამღიდრებს. სრულყოფილად ხორციელდება მაღალი რანგის სიტყვათხელოვნების ნიმუშის, ჭეშმარიტად ღირებული მხატვრული ნაწარმოების ენობრივი ფენომენის მიზან-შედეგი: ინფორმაცია + ემოციური ზემოქმედება.